

УДК 94(477)“1932–1933”
DOI: <http://>

ГОЛОДОМОР І РАННЬОМОДЕРНІ МОСКОВСЬКІ СТРАТЕГІЇ “ВИВОДУ ЕЛІТ” ТА “ВИПАЛЕНОЇ ЗЕМЛІ”: ПЕРЕГУК ПІДХОДІВ

Ігор ЯКУБОВСЬКИЙ

Київський національний університет будівництва і архітектури
Кафедри основ архітектури та архітектурного проектування
просп. Повітряних Сил 31, 03037, Київ, Україна
e-mail: yakubovskiy.iv@knuba.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9986-6469>

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ступеня кореляції між використаними в Україні московськими стратегіями ранньомодерних часів – “виводу еліт” та “випаленої землі” – й механізмом Голодомору 1932–1933 рр. Методологія дослідження передбачає поєднання порівняльного та контекстуального, історико-генетичного методів, а також структурно-функціонального аналізу. Наукова новизна статті полягає насамперед у тому, що проблема вперше стала об'єктом дослідження. Проаналізовано перегук московських підходів до ліквідації самодостатності українського світу та заходів з організації Голодомору.

З'ясовано, що застосовані Кремлем у 1932–1933 рр. стратегії створення в українському селі умов несумісних із життям, не були ексклюзивним винаходом більшовицької влади. Маючи коріння в попередніх імперських поглинальних практиках, вони постають їхнім логічним продовженням у нових умовах. Фактично заходи, спрямовані на організацію Голодомору, лише підсумовували апробовані Москвою підходи, які лежали в основі організації імперії. Масові виселення селян за межі України під час Голодомору органічно пов'язані з “виводами еліт”, до яких московські правителі широко вдавалися, починаючи з XV ст., а в Україні намагалися впровадити невдовзі після Переяславської ради 1654 р. Першими жертвами мали стати міщани деяких західноукраїнських міст. Реальні “виводи еліт” Москва застосувала в другій половині XVII – на початку XVIII ст. до представників козацької старшини. Простежується між ранньомодерними часами і добою Голодомору і перегук у справі залученням представників місцевого населення до легітимації процесу виселення. Окремі елементи використаної російським царем Петром I восени 1708 р. тактики “випаленої землі” є фактичними попередниками заходів, спрямованих на вбивство голодом в 1932–1933 рр. При цьому з'ясовано тотожність місця в розрахунках Московії проблеми жорен і не санкціонованого владою перемелювання зерна. Перспектива подальших досліджень полягає в простеженні перегуків між іншими технологіями, використаними Москвою під час Голодомору та її попередніми імперськими практиками.

Ключові слова: Голодомор, геноцид, російська експансія, “виводи еліт”, тактика “випаленої землі”, спадкоємність, перегук підходів.

Постановка проблеми. Переважаюча більшість дослідників, які вивчають проблематику Голодомору 1932–1933 рр., обмежують нижню хронологічну рамку своїх студій більшовицьким переворотом 1917 р. Таке звуження дослідницького поля – типова на сьогодні риса наукових праць з історії Голодомору. Аналіз генези курсу російської імперської влади на запуск механізму Голодомору переважно не заходить глибше. А відтак і намір геноциду, і механізм його втілення постають витвором винятково сталінської влади. Попередній російський досвід нищення

української ідентичності залишається не продискутованим крізь призму його впливу на опрацювання Москвою стратегії організації Голодомору. Це звужує кут зору, заважаючи задіяти можливості, які створює врахування добільшовицьких зусиль, скерованих на ліквідацію української самобутності та самосвідомості.

Існують достатні підстави уважати, що спроба щільнішого вписування кремлівського курсу на Голодомор у загальний контекст імперської політики Росії, може бути плідною стратегією. Варто оцінити, наскільки продуктивним може бути такий крок.

Історіографія проблеми. Спеціальних дослідницьких робіт, які б розглядали співвідношення між антиукраїнською компонентою імперської політики царської Росії та генезою організації Голодомору не існує. Проте, в українській історіографії наявні плідні спостереження з приводу виразного перегуку між ключовими елементами новітньої війни Росії проти України й попередніми російськими підходами¹.

Мета роботи полягає у з'ясуванні ступеня кореляції між використаними в Україні московськими стратегіями ранньомодерних часів – “виводу еліт” та “випаленої землі” – й механізмом Голодомору 1932–1933 рр., а також в окресленні кола проблем, аналіз яких потенційно здатний розширити дослідницькі горизонти для інтерпретації російських стратегій, спрямованих на створення у 1932–1933 рр. в українському селі умов, несумісних із життям.

Вклад основного матеріалу. Насамперед привертає увагу той факт, що Москва з того часу, як розпочала перетворювати наслідки Переяславської ради 1654 р. у відправний пункт поглинення України, демонструвала здатність застосовувати гнучкі підходи. До того ж, за ті понад два з половиною століття, які відділяли Переяслав 1654 р. від Голодомору, вона в різних комбінаціях перепробувала в Україні всі відомі з практик інших імперій способи позбавлення підкорених етносів своєї питомої ідентичності. Відповідно до еволюції стереотипів та уявлень, притаманних тій чи іншій добі, Москва вдавалася до реалізації різних сценаріїв щодо українських еліт (а з XIX ст. і широкого загалу²), проблеми власності, економічної моделі, судової системи, функціонування мови тощо. Звідси питання чи були серед використаних у цих рамках засобів підходи, які генетично перегукуються із заходами доби Голодомору?

Відразу ж напрошується порівняння з двома московськими стратегіями: так званих “виводу еліт” і тактики “випаленої землі”. Як уже добре з'ясовано, одним із важливих елементів механізму Голодомору було масове виселення за межі України заможної частини селян (так званих куркулів). Депортацію повсюдно

¹ Віктор Брехуненко, Володимир Ковальчук, Михайло Ковальчук, В'ячеслав Корнієнко, “Братня” навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст. (Київ: Видавець ФОП Брехуненко Н. А., 2018), 244–245.

² Алексей Миллер, “Украинский вопрос” в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.). (Санкт-Петербург: Алетейя, 2000), 76–226.

використовували також і як репресивний захід щодо тих селян, які відмовлялися виконувати непосильний хлібозаготівельний план, намагалися приховати збіжжя задля елементарного виживання чи брали участь у протестних акціях³. Водночас влада взяла на озброєння стратегію завезення російського населення у виморені голодом українські села⁴. Італійський консул у Харкові Серджо Граденіго прогнозував, що “теперішня катастрофа (Голодомор – *І. Я.*) спричинить колонізацію України переважно російським населенням. Це змінить її етнографічну природу”⁵.

Однак депортація, як концепція влади спрямована на унеможливлення дезінтеграції імперії, не була ексклюзивним винаходом більшовиків. Брутальне переламування у такий спосіб незгодних зі встановленням московської зверхності почало застосовуватися задовго до того, як Московії вдалося розпочати нищення української ідентичності. Традиція заміни населення на певній території має в московській історії довге коріння, сягаючи початків шляху Московії до імперії. З другої половини XV ст. великі московські князі вдавалися до “виводів” скрізь, де відчували опір з боку місцевої людності. Попри те, що вони були готові до гнучкості у процесі інтеграції підкорених еліт⁶, але без вагань вдавалися до депортацій, як тільки вважали, що вистачить сили втілити в життя цей план. Найголоснішими і найвідомішими стали подібні репресії щодо Новгороду під час його поглинення в 1470-х рр. та в роки сумновідомої оприччини Івана Грозного⁷. Але в XV–XVI ст. під такий коток потрапили Ярослав, Псков, Рязань, Смоленськ⁸. З князівств Північно-Східної Русі фактично лише Тверське, Рязанське і Ростовське уникнули руйнівних “виводів” населення⁹.

У такий спосіб московська верхівка демонструвала, що налаштована підрубувати під корінь завойовані суспільства. Її підхід рішуче суперечив тим моделям інтеграції завойованих земель, які використовували сусідні Велике князівство Литовське та Корона Польська. Ані в першому, ані в другому ніколи

³ Станіслав Кульчицький, *Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі*, 2. (Київ: Темпора, 2013), 397, 472.

⁴ Володимир Сергійчук, *Голодомор 1932–1933 років як геноцид українства*. (Вишгород: Видавець ПП Сергійчук П. І., 2018), 186–205.

⁵ *Листи з Харкова. Голод в Україні та на Північному Кавказі в повідомленнях італійських дипломатів 1932–1933 роки*, упорядник Андреа Граціозі. (Харків: Фоліо, 2007), 165.

⁶ Андреас Каппелер, *Росія як поліетнічна імперія: виникнення, історія, розпад*. (Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2005), 16.

⁷ Віктор Бернадский, *Новгород и Новгородская земля в XV веке*. (Москва: Наука, 1964), 325–338.

⁸ Владимир Кобрин, *Власть и собственность в средневековой России (XV–XVI вв.)*. (Москва: Наука, 1985), 123–130; Анна Хорошкевич, “Право «вывода» и власть «государя»”, *Россия на путях централизации. Сборник статей*, ответственный редактор Владимир Пашуто. (Москва: Наука, 1982), 40–41.

⁹ Борис Флоря, “О путях политической централизации Русского государства (на примере Тверской земли)”, *Общество и государство феодальной России: сборник статей, посвященный 70-летию академика Л. В. Черепнина*, ответственный редактор Владимир Пашуто. (Москва: Наука, 1975), 281–290.

не ставили на ліквідацію місцевих еліт, як таких, шляхом виселення чи знищення. Відправним пунктом була ідея переманювання еліт. Класичним втіленням була стратегія інкорпорації Київського, Волинського та Брацлавського воєводства до складу Корони та утворення Речі Посполитої. Подальше спольщення руських князів і шляхти – то вже інша історія. Не застосовували “виводів” еліт з руських земель і в Орді, під визначальним впливом якої у Москві сформувалися засади організації суспільства і влади¹⁰.

Натомість Московія активно використовувала насильницькі “виводи” еліти з упокорених територій. Такою була розплата за спротив. Землі місцевої верхівки конфіскували, а її саму вивозили в інші регіони. Навзамін роздавали маєтності дрібним московським дворянам, створюючи абсолютно новий прошарок місцевої верхівки, повністю лояльний до московського царя. Впадає в око той факт, що поруч з елітами подекуди постраждали й міщани. Зокрема, у Новгороді, Вязьмі, Торопці, Смоленську були виселені купці¹¹. Це свідчить про намір як викоринити найменші прояви спротиву, так і ліквідувати економічні підстави для нього та для культивування порядків, відмінних від московських. Крім того, московські правителі не зупинялися перед фізичним винищенням еліти, як це сталося, приміром, після завоювання Казанського ханату, де частину верхівки втрачено, а решту вивезли до Московії, а там насильно охрестили. Остаточне утвердження самодержавства під час опричнини Івана Грозного супроводжувалося погромами та “виводами”, не віщуючи нічого втішного тим, куди дотягнеться московська рука.

З таким багажем Московія взялася в другій половині XVII ст. за поглинення України. І майже відразу після появи в московського царя можливостей розпочати цей довготривалий процес з’явилися провісники того, що Москва легко піде на використання відповідних практик і на українських землях. Зокрема, під час спільної військової кампанії козацького та московського війська на заході України 1655 р. воєвода Василь Бутурлін характерно відреагував на небажання міщан з містечка Язлівця впустити московитів. Не маючи снаги оволодіти Язлівцем, воєвода відігрався на міщанах з Підгайців. Не зважаючи на те, що ті не чинили спротиву і навіть присягнули, Василь Бутурлін наказав вислати їх на Лівобережну Україну, а замок і місто – спалити. Богдан Хмельницький, шокований від таких дій союзника, заступився за міщан і надалі не давав можливості вчинити подібного¹².

У другій половині XVII ст. в Україні Москва розпочала практикувати заслання до Сибіру опонентів з числа представників нової української еліти, базованої на козацькому станові. Це сигналізувало про готовність впроваджувати добре

¹⁰ Donald Ostrowski, *Muscovy and Mongols. Cross-cultural influences on steppe frontier, 1304–1589*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 1–15.

¹¹ Владимир Кобрин, *Власть и собственность в средневековой России ...*, 123–130.

¹² Валерій Смолій, Валерій Степанков, *Богдан Хмельницький. Соціально-політичний портрет*. (Київ: Темпора, 2009), 528.

апробовані підходи, пов'язані з “виводом” еліт. Однак власної потуги бракувало, щоб поставити процес на широку ногу. Й Москва обмежувалася точковим викиданням опозиційно налаштованих старшин. Навіть після переходу гетьмана Івана Мазепи на бік Карла XII до Сибіру потрапила лише частина козацької старшини. Цар не наважився повністю обезголовити Гетьманщину, як це було свого часу з елітою, приміром, Новгородом. Той, хто виказав лояльність чи перейшов з табору Івана Мазепи до табору Петра I не зазнав депортації. Такий підхід нагадує використання під час Голодомору вибіркового виселення з села заможних одноосібників, хоча мета й полягала в тому, щоб підрубати під корінь одноосібний сектор.

Крім того, простежується перегук практик використання місцевих чинників для легітимзації процесу виселення. Під час Голодомору влада прямо вимагала від сільської верхівки виносити відповідні рішення. І сільради нерідко ухвалювали їх, як-от у с. Тарасівці Рокитнянського району, де в листопаді 1932 р. сільрада ухвалила рішення про виселення із села за відмову виконувати непосильний хлібозаготівельний план одноосібників Миколу Самару та Лазаря Давиденка¹³. На початку грудня 1932 р. в селі Чоповичі Малинського району збори колгоспників колгоспу “Незаможник” звернулися до районних органів влади щодо виселення з села заможного селянина П. С. Феценка¹⁴. Подібні приклади можна наводити далі. За Гетьманщини ж, для прикладу, про виселення скинутого гетьмана Дем'яна Многогрішного, а потім й Івана Самойловича клопоталися полковники й генеральна старшина.

Ще одна виразна подібність між механізмом Голодомору й попередніми московськими підходами простежується на прикладі використання тактики “випаленої землі”. Окремі її елементи є генетичними попередниками заходів зі створення в українському селі умов, несумісних із життям. Указ Петра I від 9 серпня 1708 р. прописував серед іншого так реагувати на просування шведського війська в Україну: “Якщо неприятель піде на Україну, тоді іти попереду нього і скрізь провіант і фураж, також хліб, який стоїть на полі, та в клунях і в житницях по селах [крім тільки міст] [чого самі не можуть спожити] польський і свій палити, не шкодуючи і будівлі, перед ним і по сторонах також псувати мости, ліси вирубувати і на великих переправах по можливості тримати. Усі м'ясиці також палити, а мешканців усіх висилати в ліси з пожитками і худобою. Також щоб жорен не залишали, брали з собою та розбивали. А якщо де не захочуть іти в ліси, то й села палити. І про це наперед скрізь сказати: якщо хто повезе неприятелю що-небудь, хоча б і за гроші, той буде повішений, також і той, який відає, але не скаже. Також і села, з яких повезуть, палити ж”¹⁵.

¹³ “Передовиків шануємо, а зривників до жорстокої відповідальності”, *Колгоспник Рокитяниціни* 106, (22 листопада 1932).

¹⁴ “Виселити куркуля Феценка за межі України”, *За більшовицькі темпи* 135, (3 грудня 1932).

¹⁵ *Письма и бумаги Петра Великого*, 8 (июль–декабрь 1708 г.), 1, редактор Александр Андреев. (Москва: Издательство АН СССР, 1948), 72–73.

Таким чином, хоча про тотальну організацію голоду і не йшлося, але українське населення прирікали на позбавлення значної частини продовольства та майна. Передбачалося палити села, якщо селяни не захочуть іти від шведського війська в ліси. А тим, хто наважиться контактувати зі шведами, загрожувала кара смерті. При цьому звертає на себе увагу ставлення до жорен. Їх наказувалося розбивати. А це вже пряма аналогія підходів до організації Голодомору. Жорна в 1932–1933 рр. відбирали у селян та знищували. Їхне використання трактували як таємне перемелювання зерна й поширювали на відповідних селян дію постанови ЦВК і РНК СРСР “Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення громадської (соціалістичної) власності” від 7 серпня 1932 р. На рівні обласної та районної влади ухвалювалися постанови стосовно конфіскації жорен та покарання тих селян, у яких були виявлені останні.

Так, 1 серпня 1932 р. Вінницький обком КП(б)У постановою вимагав вилучати жорна¹⁶. Малинський райком КП(б)У Київської області у своїй постанові від 28 серпня 1932 р. прописував “повести рішучу боротьбу з таємним перемолом як на млинах, так і на жорнах (останні негайно вилучити), притягаючи винних до карної відповідальності. Директору млинтресту перевірити контингент робітників млинів і ненадійних вигнати”¹⁷. Через рік пішла нова хвиля подібних постанов. Одним із прикладів може бути ухвала Березнівського райкому КП(б)У Чернігівської області від 31 серпня 1933 р. Як і в 1932 р., вимагалось відібрати у селян всі наявні жорна, наклавши на власників штраф. А порушників правил перемелювання слід було штрафувати на 5000 карбованців та притягати до суду¹⁸.

Висновки. Прямий перегук між розрахунками Петра І під час Великої Північної війни з приводу нищення жорен і наполегливими намірами виконавців Голодомору унеможливити несанкціоноване перемелювання зерна за допомогою тих таки жорен дуже показовий. Він надзвичайно рельєфно відтінює спадкоємність московських підходів до українського питання не тільки на рівні символу, а й практичних дій. Іншим виявом є органічний зв’язок між практиками “виводу еліт” та масовими виселеннями селян за межі України. Довготривале кількасотлітнє використання московськими елітами стратегій зміни складу населення поглинених територій було стійкою традицією. В Україні вона була поновлена під час розробки і втілення механізму Голодомору. Обидва засоби виявилися цілком придатними для реалізації наміру геноциду в умовах першої

¹⁶ *Голод та Голодомор на Поділлі 1920–1940 рр. Збірник документів і матеріалів*, автори-упорядники Роман Подкур, Валерій Васильєв, Павло Кравченко, Валерій Лациба, Іван Мельничук, Володимир Петренко. (Вінниця: ДП “ДКФ”, 2007), 243.

¹⁷ “«Про перебіг хлібозаготівель у Малинському районі» Постанова бюро РПК від 28 VIII 32 р.» *За більшовицькі темпи* 92, (1 вересня 1932).

¹⁸ “Постанова Березнівського РВК 31 серпня 1933 р. «Про виконання плану з задачі мірчука», *За більшовицькі темпи* 86, (3 вересня 1933).

половини ХХ ст. й були використані задля організації вбивства голодом українських селян. Неминучі модифікації усталених підходів додатково підкреслюють той факт, що Голодомор лише підсумовував апробовані Московією практики, які лежали в основі організації імперії, і які промовляють власне про її суть. Водночас з'ясований перегук сигналізує про продуктивність простеження коріння сучасних стратегій у попередній московській традиції.

REFERENCES

- Bernadskyi, Vladimir. *Novhorod i Novhorodskaya zemlya v XV veke*. Moskva: Nauka, 1961. (in Russian).
- Brekhunenko, Viktor, Kovalchuk, Volodymyr, Kovalchuk, Mykhailo, Korniienko, Vyacheslav. *“Bratnya navala”. Viny Rosii proty Ukrainy XII–XXI st.* Kyiv: Vydavets FOP Brehunenko N. A., 2018. (in Ukrainian).
- Florya, Boris. “O putyah politicheskoi tsentrlizatsii Russkogo gosudarstva (na primere Tverskoi zemli)”. *Obshchestvo i gosudarstvo feodalnoi Rossii*. Moskva: Nauka, 1975. 281–290. (in Russian).
- Holod na Podilli 1920–1940 rr. Zbirnyk dokumentiv i materialiv*. Vinnytsya: Dp “DKF”, 2007. (in Ukrainian).
- Horoshkevich, Anna. “Pravo «vyvoda» i vlast' «gosudarya»”. *Rossiya na putyah tsentralizatsii. Sbornik statei*. Moskva: Nauka, 1982. 36–41. (in Russian).
- Kappeler, Andreas. *Rosiya yak polietnichna imperiya: vynyknennya, istoriya, rozpad*. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu, 2005. (in Ukrainian).
- Kobrin, Vladimir. *Vlast' i sobstvennost' v srednevekovoi Rossii (XV–XVI vv.)*. Moskva: Nauka, 1985. (in Russian).
- Kulchytskyi, Stanislav. *Chervobyi vyklyk. Istoriya komunizmu v Ukraini vid yoho narodzhennya do zahybeli, 2*. Kyiv: Tempora, 2013. (in Ukrainian).
- Lysty z Kharkova. Holod v Ukraini ta na Pivnichnomu Kavkazi v povidomlennyakh italiiskyykh dyplomatyv 1932–1933 roky*, uporiadnyk Andrea Gratsiozi. Kharkiv: Folio, 2005. (in Ukrainian).
- Miller, Aleksei. *“Ukrainskii vopros” v politike vlastei i russkom obshchestvennom mnenii (vtoraya polovina XIX v.)*. Sankt-Peterburg: Alateya, 2000. (in Russian).
- Ostrowski, Donald. *Muscovy and Mongols. Cross-cultural influences on steppe frontier, 1304–1589*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).
- Pisma i bumagi Petra Velikogo*, t. 8 (iul'–dekabr' 1708 g.), vypusk 1. Moskva: Nauka, 1948. (in Russian).
- Serhiichuk, Volodymyr. *Holodomor 1932–1933 rokiv yak henotsyd ukrainstva*. Vyshhorod: PP. Serhiichuk P. I., 2018. (in Ukrainian)
- Smolii, Valerii, Stepankov, Valerii. *Bohdan Khmelnytskyi. Sotsialno-politychnyi portret*. Kyiv: Tempora, 2009. (in Ukrainian).

HOLODOMOR AND EARLY MODERN MUSCOVITE STRATEGIES OF THE “DEPORTATION OF ELITES” AND “BURNT EARTH”: A COMPARATIVE

Ihor Yakubovski

Kyiv National University of Construction and Architecture
Department of Architecture Fundamentals and Architectural Design
31 Povitroflotsky Avenue, 03037, Kyiv, Ukraine
E-mail: yakubovskiy.iv@knuba.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9986-6469>

The article is devoted to research of the correlation between the mechanism of the Holodomor of 1932–1933 on the one side and the previous Muscovite expansionist strategies related to the integration of the Russian imperia on the other. The aim is to examine the coherence of the early modern Muscovite practices “deportation of elites” and “burnt earth” with the approaches to the organization of the Holodomor. The conceptual strategy of the research bases on the historicism principle, contextual analysis and comparative methods. The scientific novelty. The article is a pioneer research of the above-mentioned problem. The main results of the research. It was figured out that the authority strategies directed to create in the Ukrainian village the conditions which are incompatible with life were not exclusive invention of the Stalin’s regime. These strategies have a old roots in the early modern age and organically continued the traditional practices, transformed to the circumstances of the first half of the twentieth century. In fact the activity of the Stalin’s regime regarding the create of Holodomor only finalized approaches which were previously approbated by Russian imperial elites during the creation of the Russian imperia. The deportation of many peasant in the course of the Holodomor genetically connected with deportation the elites inherent the Muscovy from the fifteenth century. In the Ukraine the Muscovite tsar began to use this approach after the Pereyaslav Council of 1654. The burgers of the some West Ukrainian towns could become victims of the deportation. The real deportations of Cossack officers Muscovy carried out in Ukraine in the second half of the seventeenth century. It is traceable the succession between the practices of Early Modern age and Holodomor in the field of the involvement the representatives of the local population to the legitimation of the deportation. Some elements of Peter I strategies of the “burnt earth”, used in 1708, are precursors the actions directed to the killing by famine in 1932–1933. The problem of the millstone and non sanctioned by authority grinding of grain was similarly interpreted by Moscow at the beginning of the eighteenth century and during the Holodomor. The results of the research open the perspective to study the connection between other Muscovite strategies.

Key words: Holodomor, genocide, Russian expansion, strategies of the “deportation of elites” and “burnt earth”, succession.